

Žena u judaizmu

Jasminka Domaš

jasminka.domas@zg.t-com.hr

Žena u judaizmu, bila je tema ovogodišnjeg obilježavanja Europskoga dana židovske kulture, 14. rujna 2014., a u tom događaju svake godine sudjeluje sve više volontera od kojih su većina nežidovi. To je ujedno i Dan otvorenih vrata kada mnogi ljudi prvi put uđu u sinagogu i mogu upoznati bogato židovsko europsko naslijeđe. Jasminka Domaš tom je prigodom u sinagogi Židovske vjerske zajednice Bet Israel u Hrvatskoj (Zagreb, Mažuranićev trg 6) održala prigodno predavanje o značenju žene u židovskoj tradiciji.

Ljudi uobičajeno očekuju na početku neku definiciju koja bi im pomogla da bolje razumiju ono o čemu će predavač govoriti. Ali, pokušati definirati ženu, to bi bio uzaludan posao, jer, talmudski rečeno, žena je svijet za sebe. I to sve od onog trenutka opisanog u Tori riječima: »Tada je Vječni oblikovao od strane koju je uzeo od čovjeka, ženu, i On je dovede čovjeku« (Post 2, 22).¹

To također znači da je žena stvorena kao jednako vrijedna, odnosno kao i muškarac kojemu je ona pomoć. A podrobnija analiza nastanka žene dovodi nas do hebrejskog pojma *graditi*, do korijena sa značenjem *iznutra, unutar-nji*, odnosno *građenje je ovdje čin uzimanja iznutra i iznošenja prema van*. To objašnjava i posebne darove koje žena ima, a to je intuicija, sposobnost prepoznavanja ljudske prirode i brzog sagledavanja situacije te moć razumijevanja dubljih ljudskih osjećaja.

Možemo i tako reći, svijet bez žene ne bi imao mogućnost postati savršen. Ali, nikada nije dobro zamijeniti uloge, žena treba ostati žena, muškarac zadržati svoje osobine. A samo u zajedništvu oni postaju cjeloviti. Upravo kao samostalna bića koja su sposobna postići duhovnu i fizičku cjelinu, uključujući i stvaranje novog života – djeteta.

¹ Riječ je o vlastitom prijevodu na temelju Tore na hebrejskom, izdane u Beču, 1870. Uz to autorica koristi sljedeće izvore: Chana WEISBERG, *The crown of creation. The lives of great Biblical women based on Rabbinic & mystical sources*, New York, Mosaic press, 1996; Blu GREENBERG, *On women and judaism. A view from tradition*, The Jewish publication society of America, 1936; Ellen M. UMANSKY, Dianne ASHTON, *Four centuries of Jewish women's spirituality*, Boston, Beacon Press, 1992; Jasminka DOMAŠ, *I Bog moli. Prinos istraživanju usmene židovske predaje*, Zagreb, Stajer-graf, Židovska vjerska zajednica Bet israel u Hrvatskoj, 2013; Biblija, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1990.

Krajnji domet toga razvoja je onaj kada muškarac, udružen sa svojom ženom, postane davatelj i primatelj. Kada se dostigne takav odnos, muškarac i žena imaju zajednicu koja u sebi sadrži Božju nazočnost.

Stvaranje žene, bilo je nužno, jer bez nje Adam, koji je bio savršeniji od svih stvorenja i jedinstven, nije imao protutežu. Umjesto da o sebi počne misliti kao o nekom polubožanstvu Gospodin mu je dao vrijeme da osjeti usamljenost bez žene, a njezinim nastankom podaren mu je – osjećaj za osjećaj.

Bilo mu je dana mogućnost da osvijesti to da mu žena, hebrejski *isha*, pruža ljubav i brigu, da mu pravi društvo, odnosno mogao je uvidjeti svoje manjkavosti bez nje. A »Bog reče: 'Nije dobro za čovjeka da bude sam. Načinit ću pomoć nasuprot za njega.'« (Post 2, 18).

Zacijelo neobičan izraz *nasuprot* – *ezer kenegdo*, za osobu koja će ukinuti Adamovo samovanje. No riječ je, kako tumači poznati židovski učenjak Raši o vrlo suptilnom pomoćniku koji to doista jest ako to čovjek zaslužuje, ali pomoćnik u nekim okolnostima može biti i sila protiv njega.

Jedan od atributa koji pridajemo Svevišnjem jest da je on *samilostan*, *milostiv*, a svatko od nas zna kako težak može biti osjećaj usamljenosti kada nemamo s kime podijeliti svoje misli i osjećaje, svoju tugu i radost, pa tako možemo istaknuti i važnost žene, ne samo na intimnom planu muško-ženskih odnosa, nego i na širem, socijalnom planu. Osim toga, kada je rečeno pri nastanku Adama da je on *živa duša*, odnosno *ruah memalela* – *duh koji govori*, *isha* je od Gospodina dobila, kaže Talmud, devet od deset mjera govora. Naravno, pitanje je samo kako će te darove žena koristiti.

Dakle, govor kao i veza muškarca i žene otvaraju nam uvid u mogućnost prevladavanja u ovom svijetu egzistencijalne samoće, kao i uvid u vlastitu dubinu i sudbinu, u temeljnu ljudsku potrebu da se ne bude sam. Žena, ta *pomoć nasuprot*, stvara svoju sintezu, iz koje se rađa na univerzalnom božanskom planu iz ljubavi novo jedinstvo. Bez mogućnosti govora, bez toga da ne postoji dvoje, ni dijalog doveden do razine svetosti, ne bi bio moguć.

Žena, *isha*, ona je mogućnost nadopunjavanja, učenja kroz različitost i podizanja na višu duhovnu razinu. Pojava Haje, Have ili Eve u strogost svijeta unosi toplinu, jer prema svojim osobinama, upravo je žena sklona sintezi čiji je rezultat ljubav, dok je muškarac više sklon analizi, ponekad nauštrb osjećaja.

Za židovsku ženu od osobitog je značenja njezin dom koji po vrijednosti možemo izjednačiti s hramom. Pramajka Sara prva ga je takvim načinila. U domu se Bog otkriva osobno i mjerilo je najviše vrijednosti, s očitovanjem jesmo li taj dom uspjeli učiniti svetim. Jer samo s tog mjesta *HaMakom* – *On Sveti*, blagoslovljen neka je, daje ljudskom biću mogućnost da sebe i svoju djecu nadahnjuje najvišim duhovnim vrijednostima. Za židovstvo nije poanta u tome da svoju dušu zanemarimo u ime materijalnoga, nego da materijalno služi našim dušama.

Žena, ona koja pripada od početka Jakovljevoj kući, odnosno Sarinu domu satkanom od svetosti, ostavlja nam u naslijeđe tu iznimno vrijednu baštinu koja se prenosi, iz naraštaja u naraštaj. A žena u obitelji, u domu, u tom hramu čuvarica je tradicije, vjere, običaja. Čuvarica prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

No ne zaboravljamo, muškarci i žene, naši praoci i pramajke, stvorili su zajedno ono što zovemo židovskim narodom, židovskim duhom i dušom.

Ovom prigodom moramo se sjetiti i židovskih proročica Sare, Mirjam, Debore, Hulde, Hane, Abigajle i kraljice Estere. Tih sedam žena imalo je posebnu zadaću: prenositi proročanstva židovskom narodu, a spomen o njima nalazimo u svetoj knjizi židovstva, Tori.

I danas židovske žene diljem svijeta, u Izraelu kao i u dijaspori pa i ovdje u Zagrebu, bez obzira na stupanj svojeg obrazovanja, zauzetosti profesijom i slično u svakom vidu svog života traže mogućnost kako bi mogle život učiniti svetim. One su odavno prihvatile načelo o neprekidnom učenju. I nije riječ o proizvoljnosti, nego o svjesnoj odluci. A prema uzoru na pramajke Saru, Rebeku, Rahelu, Leu trse se u svakidašnjem životu povezivati nutarnje i vanjsko, prirodno i natprirodno, težiti cjelini koja je obuhvaćena u svojoj sveukupnosti u *Elohimu*.

Tora je također postavila mnoge restrikcije koje trebaju spriječiti gospodarenje ženom.

Više od dvije tisuće godina židovstvo poznaje vrijednost *ketube*, pravno izraženo, *ugovora* koji se sklapa uoči vjenčanja i navode se pritom obveze muža prema supruzi. No *ketuba* nije zamišljena samo kao popis ženinih prava, nego je imala i ima zadaću zaštite njezine materijalne sigurnosti, ali i sprečavanje nepromišljenog razvoda braka nakon trenutačne krize u bračnom životu. Jer u slučaju razvoda, muškarac je dužan obešteti ženu.

Jedna od iznimno važnih dužnosti žene je i paljenje šabatnih svijeća, održavanje higijene braka, zatim *kašruta*, a jedna od izrazitih osobina židovske žene je i *emuna*, vjera i mogućnost poništenja sebe radi viših ciljeva, obitelji, zajednice, društva. Sposobna je pomicati granice vlastite svijesti, jer ima percepciju o unutarnjem uređenju svijeta i duhovnom prosvjetljenju. Dom žene je mikrokozmos *Beit Hamikdasha*.

Na početku ovog izlaganja istaknula sam kako je žena po svojoj prirodi nježna, a u Talmudu nalazimo:

»Budi jako oprezan da ne rasplačeš ženu, jer Bog broji njezine suze. Žena je nastala od muškarčeva rebra, ne od njegovih stopala da po njoj gaze. Ne od njegove glave da se njome vlada, nego od boka da mu bude jednaka. Ispod ruke da bude zaštićena, pokraj srca da bude voljena.«

Kroz cijelu židovsku povijest bilo je istaknutih žena. A jedno od velikih imena je i Bruria, supruga rabina Meira, u razdoblju Tanaima. Njezino mišljenje citira se u Gemari, u zbirci talmudskih propisa i uputa usmene predaje. Za

Bruriu se govorilo da je tijekom devet godina proučila tri stotine zakona iz tri tisuće mudrovanja.

No krenimo u nama bližu povijest, pa se sjetimo da je u 13. st. Urania iz Wormsa čitala u sinagogi psalme na hebrejskom. U 16. st. u Ferari, za suprugu židovskog filozofa Isaaca Abranavela govorili su da je uzvišena, izvor dobročinstva i pobožnosti, razborita i smiona. U 17. st. u Veneciji Sara Copia Salom, pjesnikinja, polemizirala je s biskupom braneći židovsku vjeru. Godine 1690. u Hamburgu objavljen je Dnevnik Gluckel von Hameln, u kojem je dala sjajnu analizu gospodarske, kulturne i socijalne slike Njemačke, razmatrajući položaj žene. Smatraju je prethodnicom feminizma.

Od 18 stoljeća imamo već niz istaknutih židovskih spisateljica koje se bave teološkim pitanjima. U Filadelfiji je Rebeka Gratz krajem 18. st. osnovala Židovsku nedjeljnu školu, a ta institucija u dijaspori zadržala je svoju vrijednost do danas. U Rusiji u to vrijeme nalazimo ženu koja je nakon smrti supruga postala vođa jedne hasidske skupine. U povijesti je ostalo zabilježeno i ime djevojke iz Vladimira koja je u sinagogu dolazila s *tfilinom*, molitvenim remenjem i ogrnuta molitvenim šalom, što inače prema vjerskim propisima židovske žene ne čine. No, primjerice, danas u Americi u konzervativnim sinagogama nalazimo sve više žena i djevojaka poput ove koju su zvali na jidišu Majden, Djevojka iz Vladimira. Zbog njezine duboke pobožnosti nitko joj se nije otvoreno suprotstavio. Sjetimo se i Rahel Varenhagen u Berlinu s njezinim poznatim intelektualnim salonom u 19. stoljeću. Njezini prijatelji i sudionici u raspravama bili su primjerice Heine, Franz Grillparzer, braća Humboldt i drugi pisci, umjetnici, znanstvenici. Nije joj bio važan društveni položaj pojedinca nego osobnost i originalnost. Zauzimala se za društveni i zakonski status žena koje su bile same.

U današnjem vremenu, opterećenom nasiljem svake vrste, osobito je vrijedno napomenuti da je prema rabinskim spisima iz 12. i 13. st. zabranjeno tjelesno i verbalno nasilje nad ženom. I danas je suvremena židovska žena svjesna svojih velikih biblijskih prethodnica koje joj pokazuju put iz prošlosti u budućnost. Primjerice, brz ritam života zahtijeva da poput Sare u što kraćem vremenu možemo sagledati bit neke osobe i dobiti odgovor na pitanje tko je pred nama i što zapravo osoba misli. Kraljica Estera nas uči da u životu ne postoji slučajnost i da ponekad u ime višeg cilja moramo podnijeti gubitak da bi druge obasjalo svjetlo Spasenja. Od Estere smo naučili kolektivno moliti za narod, a od Hane smo preuzeli individualnu molitvu, kako bismo u svakom trenutku, pa i onom najtežem, mogli osjetiti blizinu Svetog i potpuno mu se predati, baš kao u molitvi *Šma Israel*, svim srcem i svom dušom svojom. I u toj predanosti žena će povezati svoju molitvu odrasle osobe s iskrenosti srca i vjerom dubokom i čistom kao u djeteta.

U ovom razdoblju materijalizma, korupcije, svih mogućih zagađenja i potonuća mnogih vrijednosti, židovska žena treba biti poput Rebeke, ruža koja se od

nečistoća vanjskog svijeta brani trnjem. No što vrijedi obrazovanje, inteligencija, pa i ona nadprosječna, ako nećemo biti poput Rute, suosjećajne, ako nismo spremne podnijeti žrtvu s radošću u svijetu u kojem se tama zgušnjava i tako osvijetliti Mesiji put kako bismo što prije čule njegove korake. I postale poput Rute – majka duše.

Ne mogu zaboraviti ni Sarah bat Ašer, kći Ašerovu, koja je divno svirala harfu i pomoću glazbe znala prenijeti najtežu ili najradosniju poruku, a da pri tom sačuva duh primatelja. I možda je riječ o prvoj ženi u povijesti civilizacije koja je imala izuzetan psihoanalitički dar te uvid u iscjeljujuću moć glazbe. A to njezino prakticiranje duhovnosti u svakodnevici dio je Božjeg znanja koje će jednom preplaviti Zemlju.

Hana Senes, ta izraelska Ivana Orleanska, 1944. godine sa skupinom židovskih komandosa iz Palestine stigla je na područje Žumberka među partizane u Hrvatskoj. Bila je jedna od rijetkih žena padobranki u Drugom svjetskom ratu. Ostala je upamćena i kao sjajna pjesnikinja. Stella Skopal, po kojoj galerijski prostor u Bet Israelu nosi ime, prva se u Hrvatskoj bavila keramičkim nakitom i bila je prva akademski školovana kiparica u nas. Stvarala je i dizajnirala u stilu Bauhauusa, Art Decoa, secesije... Elvira Kohn, koja je u Drugom svjetskom ratu kao Židovka bila zatočena u logoru Kampor na otoku Rabu, bila je jedna od malobrojnih žena profesionalnih fotografkinja prije i u vrijeme rata. Taj sjajan niz sasvim izuzetnih židovskih žena i dalje se niže.

No, što židovska žena može činiti u 21. stoljeću? Nalazimo je na istaknutim položajima u politici, znanosti, u *ješivama*, na sveučilištu, u vojsci, gospodarstvu, diplomaciji, a u reformiranim židovskim zajednicama nalazimo žene koje obnašaju dužnost rabina. No obitelj pritom i dalje ostaje nezamjenjivi nukleus. Sigurno utočište, ishodište svih htijenja. U mnogim židovskim zajednicama, kao što je i ova u Zagrebu, žene sudjeluju u donošenju najvažnijih odluka i svoju dužnost u židovskoj zajednici izvršavaju s puno odgovornosti i ljubavi. No ne zaboravljajući da milosrđe počinje prvo u domu, u obitelji, u kući. Istodobno suvremena židovska žena prihvaća učenje kao čin vjere, povezujući ga na jedinstven način s religijom srca.

Židovske žene s dubokim razumijevanjem duha Tore unose i danas u traganju za istinom, jasnoću u svijet koji postaje iz dana u dan sve kaotičniji. Ta je sposobnost baština židovskih žena, dar njihovim obiteljima, zajednici i društvu u kojem žive. Žena je bila i ostala duhovni vodič s praktičnim znanjem. No njezine odlike možda najbolje opisuju riječi mudroga kralja Salomona:

»Tko je ova koja dolazi
kao što zora sviće,
Lijepa kao mjesec, sjajna kao sunce.
Strašna kao vojska pod zastavama?«

(*Pjesma nad pjesmama* 7, 10).